

**„КРАТКИЙ НАЙ-НОВИЙ ПИСМОВНИК“
ОТ ГЕОРГИ ИКОНОМОВ (1856)
(ЛИЧНА КОРЕСПОНДЕНЦИЯ)**

Диана Иванова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**“SHORT LATEST LETTER WRITING HANDBOOK”
BY GEORGI IKONOMOV (1856)
(PERSONAL CORRESPONDENCE)**

Diana Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of the article is the letters of a personal nature in “Short Latest Letter Writing Handbook” (1856) by Georgi Ikonov Dupnichanin. The types of letters, their structure and content are presented, with a particular focus on love letters. Against the backdrop of the cultural and literary language situation in the second half of the 19th century, an analysis of the linguistic and artistic means of expression used by the author is made.

Key words: Georgi Ikonov, “Short Latest Letter Writing Handbook” (1856), personal correspondence, love letters, linguistic and artistic means

1. За автора

Георги Икономов¹ е един от по-малко познатите възрожденски книжовници. Роден е на 12.10.1822 г. в Дупница, селище с древна история и будно население (Меджидиев 1935). Син е на поп Янаки (Енциклопедия 1988: 280), иконом на Самоковската митрополия в Дупница², където според Васил Ив. Кънчов³ получава началното си образо-

¹ Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възрождане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от ФНИ към МОН.

² Големият му брат Михаил Икономов (1812 – 1906) работи в охраната на йерусалимския патриарх, а по-късно учителства в Ресен, а по-малкият – Христо Ико-

вание. Продължава учението си в Пловдив (1840 г.), в прочутото Централно гръцко училище („Елиники Кентрики Схоли“), а по-късно – в не по-малко известната гръцка Велика народна школа в Куручешме (Суха чешма) близо до Цариград, в която се изучават светски науки, чужди езици (турски, френски, гръцки) и богословие. Времето, когато младежът се озовава в Цариград, съвпада с началото на организираното национално движение за независима българска църква. По това време там са и самите водачи Неофит Хилендарски и Иларион Макариополски и вероятно Г. Икономов е имал допир с организаторите и става темен съмишленик, а по-късно повежда местни борби с гъркоманството, които описва в издадената в Цариград брошура⁴. Връщайки се в родното си място, продължава да учителства, като непрекъснато се мести от град в град⁵ (Трайчев 1922: 113; Шапкарев 1984: 124). През 1851 г. Икономов заминава за Букурещ и тук прекарва пет години, като през 1856 г. в печатницата на Йосиф Копайников отпечатва две книги: „Краткий най-новий писмовник“ и „Кратко землеописание. Естествено-математическо и гражданско“. Последните години от живота си учителства в Самоков, Велес и Прилеп. Умира през 1865 г., като оставя спомена за добър педагог и предан на възделенията си за българско образование и българска църква патриот.

2. Писмата образци от личната кореспонденция в писмовника на Г. Икономов

В сравнително подробния *Предговор* на своя писмовник авторът обръща внимание на същността на този вид пособия, описва и функциите на писмата. Пак там авторът отбелязва, че книгата е замислена като дидактично пособие за всеки, „който ище да ся научи да пише добръ писма“, следователно той трябва да се води от „добри правила и да ги слѣдва“.

номов, е свещеник в най-старата църква в Дупница „Покров Богородичен“ през 70-те години на XIX век (Меджидиев 1935: 122).

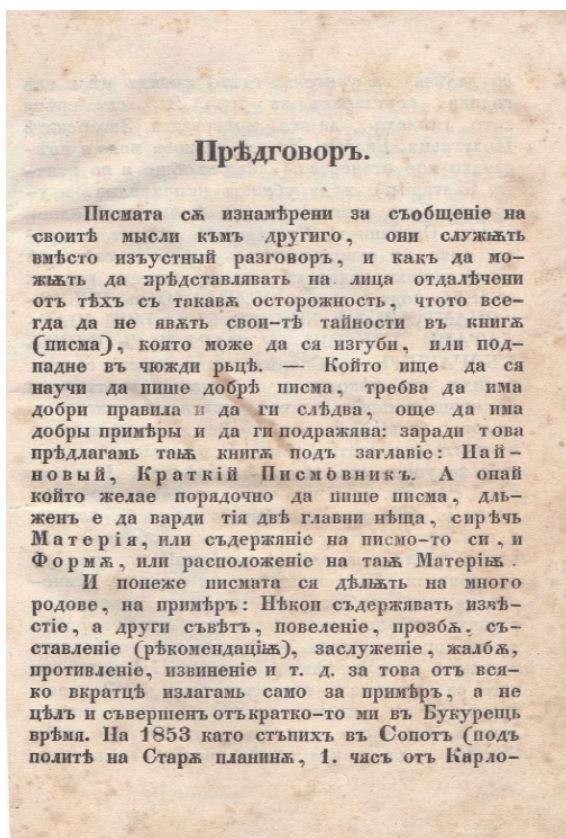
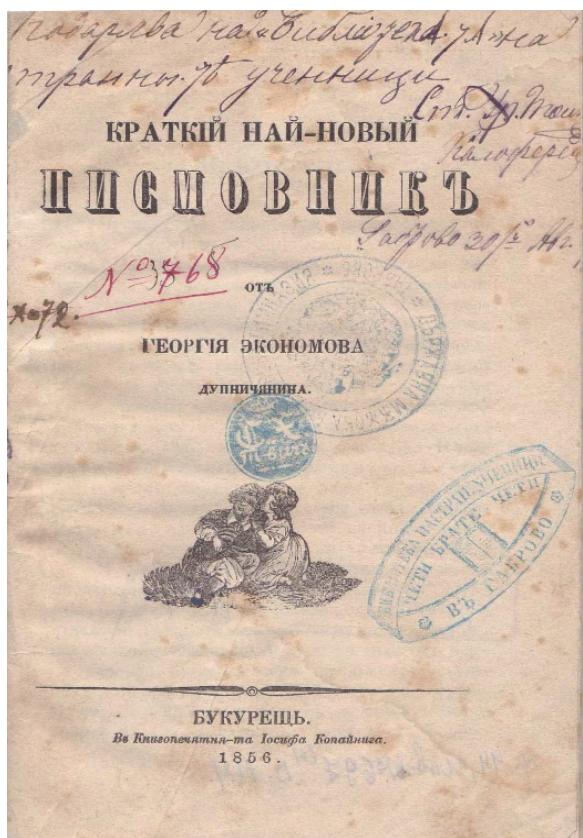
³ В. Кънчов е известен български учен, историк, етнограф, географ, академик на БАН, министър на народното просвещение. Има редица географски изследвания за области от Македония и Балканския полуостров.

⁴ „Огледало на гръко-арнаутските магесници, шярлатани, билери и болярбузаджии, хикими. Нареди Един българин“. Цариград, 1855.

⁵ За онези времена това е било нещо обичайно, като причините са различни, най-вече финансови, но и политически: добрите учители са били подлагани на гонения заради гъркоманските интриги (Гергова 1991: 62), какъвто е и случаят с Г. Икономов.

Г. Икономов представя видовете писма образци според тематиката им: „Някои съдържават извѣстіе, а други съвѣтъ, повѣленіе, прозбж, съставлѣніе (рѣкомендаціѣ) – препорѣка, заслуженіе, жалбж, противленіе ‘възражение’, извинѣніе (Предг.).

В писмовника са публикувани 33 на брой лични писма (от общо 42), тематично доста разнообразни и озаглавени от автора според съответната тема – *поздравителни, препорѣчителни, за получен по-висок чин, приятелски, роднински, любовни, укорителни, съболезнователни* и т. н.⁶

Съответно всяко от тях е отправено към адресати от различни социални групи – семейни, приятелски, а и към лица извън тези кръгове. Образците започват с приятелските писма, които са най-многобройните (11). Една част от тях са по повод на лични и общоприети празници. Поздравителните писма са към приятели по повод на рожден ден, на Нова година, до младоженци. Писмата до роднините обикновено са в минорна тоналност, синовете и дъщерите изразяват загриженост за здравето на родителите си, състрадание, благодарност;

⁶ Курсивът е на авторката – Д. И.

родителите пък тъгуват поради раздялата, очакват добри известия, но въпреки тъгата пожелават успех и благополучие на децата си.

В разгледаните писма има съждения, характеризиращи Новото време, чрез които се разчупва традиционното, обичайното и се разширява тематичният периметър на личните поздравителни писма, напр. по повод на бракосъчетание, на повишаване в чин и др., но най-впечатляващи са поместените любовни писма и отговорите към тях. А те са общо шест (четири писма и два отговора). Това показва, че през 50-те години на XIX век вече навлиза европейската гражданска епистоларна култура и етикеция, с която се съобразяват кореспондентите и от чиито модели се учат. Съдържанието на писмата им дава знаци за нов тип лични отношения, освободени от предразсъдъци, с искрени и открито заявени чувства.

За преодоляване на традиционността в епистоларната култура заслуги има Сава Доброплодни (Дамянова 1995: 36), който в Предговора на писмовника си дава оценка на тогавашната ситуация: „времето на добрите ни писма не е достигаемо йоще“, и изтъква причината за това – книжовният език все още не е обработен, но ще дойде време, „когато язика ни ся поуправи и поуработи по-добре, младите, като имат такива водителства⁷, ще могат да писват изрядни писма и техните ще станат добри примери за бъдещото“ (Доброплодни 1853 – цит. по Русинов, Гърдева 2007: 175). Повлиян от модерните в средата на XIX век френски писмовници, той смело включва в писмовника си образци от френската епистоларна литература. Възможно е Г. Икономов да е бил запознат с писмовника на Доброплодни, но той си служи и с руски източници, в които личните писма са сепарирани и се дават отделно от държавно-административните и от търговско-деловите. Така или иначе в частта на неформалната **частна кореспонденция** авторът включва любовни писма, като се отклонява от традиционните образци, в които има почит, уважение, но в тях липсват обяснения от интимно естество, за разлика от разглежданите тук писма. За отбелязване е, че техните адресанти са от мъжки пол:

Любезная ми г.[оспожице] Н. Н.

Ваша-та красота, както тѣлесна-та, така не малко и душевна-та мя принуждава да ви кажѣ, че ви *безмерно почитамъ, така сѣще ви обычамъ от всичкото си сръдце*; ваши-тѣ добрини и ваши-тѣ достойнства, които ми налагат златни обкови, можѣтъ ми послужи и за извиненіе от моѣ странѣ. Кой

⁷ Ръководства по писмописание.

може да имъ ся противи? Моето щастіе зависи от васъ да вы попросѣж: Можѣ ли ся назова въ всичкиятъ си животъ Вашъ покорный? Н. Н. (18).

От съдържанието на писмото се вижда, че в него се появяват думи, в които прозира близост, деликатност, като *безмерно почитамъ, обичам, щастие, извинение, духовна красота*.

Второто писмо е меланхолично, младежът страда от това, че живее далече от любимата си. Чувствата са силни и кореспондентът си служи с подходящи за случая думи и изрази: *взаимна любов, страдание, меланхолия, удавени мисли, мъчно ми е* и др. Пише, че би бил щастлив, ако и любимата му изпитва поне половината от любовта, която той носи в себе си.

Пресладкая ми г. г.[оспожице] М. М.

Ако знаехте Виѣ, какво ' как ' ми е мъчно да живѣѣж на такова едно място, когато душата ми е на друго, щехте мя съжяли! ... Моите мисли са удавени непрестанно в меланхолия (въ любовь към васъ). Мислѣж, ходѣж, гледамъ и на вездѣ ми ся представлява ваше-то прекрасно лице.

Подпис: Прѣданный Вашъ Н. Н. (19).

В третото писмо тоналността се повишава с изблиците на горещи чувства (вж. думите в курсив):

Пресладкая ми,

Вашійятъ поглѣдъ, ваши-тѣ сладки думи, ваше-то благородно отношеніе толко сж мя *заплѣнили и обладали*, чтото друго ничто не мож прѣдпочтѣж на тоя свѣтъ, освѣнъ Васъ, *моя гълъбице, прѣсладкая ми хубавице!* Нъ что говора азъ? *Говора ви съ непобѣдимж страсть!* Веднѣжъ, *не се срамувамъ от своѣж-тѣ слабостъ*; а съ това най-щастливъ се считамъ, като ся *жертвувамъ Вамъ съ всичкж-тѣ си свободж* (20).

В частната кореспонденция е интересно да се види и участието на жените – има **6** писма от жени (майка към дъщеря, дъщеря > майка, сестра > брат, дама > ухажор, вдовица молителка > благодетел), отделно почти толкова писма има и **до** жени, което е по-разпространената практика през Възраждането⁸. Но има и десетки образовани жени, които през втората половина на XIX в. са поддържали редовна кореспонден-

⁸ Сравнението с първите писмовници – „Предручний послателник“ на Неофит Бозвели и Ем. Васкидович (1835) и на Хр. Павлович „Писменник общеполезен“ (1835) показва, че писмата от жени (в ролята им на адресанти) се срещат в единични случаи, по едно у Хр. Павлович (т. нар. *Возношеніе*) и в „Послателника“.

ция, като Ирина Попгеоргиева Екзарх⁹, Йорданка Филаретова¹⁰, Мария Бурмова¹¹, Елена Мутева¹², Манка Попова¹³, учителката от Копривщица Рада Гугова-Киркович¹⁴, Мария Герова¹⁵, Елисавета Караминкова¹⁶, монахинята Татяния от Пазарджик, Ек. Каравелова и мн. др. (по тази тема вж. Дамянова 1995; Вачкова 2022, Соколова¹⁷ 2022, Fielder 2022 и др.). Не са изключение и жените, които по онова време са водили интимна кореспонденция (Александрова 2017).

Архивите от частната кореспонденция на българската жена от XIX век разкриват способността на жените да бъдат обществени личности, притежаващи интелектуални качества не по-малко от тези на мъжете. И постигат всичко това въз основа на просвещенските идеи, на образованието, знанията и прилагането им в различни области на живота. Жените са притежавали силата да преодоляват ограниченията, свързани със закостенелите традиции, а понякога да нарушават остарелите морални императиви и да налагат своето свободомислие и еманципация.

Тези характеристики намираме и в съдържанието на писмата на лицата от нежния пол в писмовника. В отговорите си дамите скептично, с висока мнителност и строгост се отнасят към любовните обяснения, с което ни открехват нови черти в характера на българката от Новото време: самостоятелност, независимост в личните отношения, личен избор на партньора и изградена модерна ценностна система, заявка за равнопоставеност:

Почтенный Г-не!

И така Вие много добръ говорите, с което мя увървявате, че мя особито любите, нъ азъ всегда толко много прѣзирамъ такива приказки, чтото едва ги и слушамъ, защото съмъ много отдалечена отъ това, на което сте ся

⁹ Племенница на Александър Екзарх. Той самият има дъщеря – Ирина Екзарх, омъжена за Св. Тъпчилещов. – Енциклопедия. Видни български родове <http://www.gtrees.net/family.php?famid=F10639&ged=tree1> <12.10.2022>

¹⁰ Съпруга на Сава Филаретов.

¹¹ Съпруга на Годор Бурмов – книжовник, общественик, бъдещ министър-председател.

¹² Сестра на Димитър Мутев, учила в Русия.

¹³ Манка Попова, сестра на Никола Попов – и двамата чешки възпитаници.

¹⁴ Племенница на Найдено Геров, завършила със златен медал Фундуклиевската гимназия в Киев.

¹⁵ Съпруга на Найдено Геров.

¹⁶ Учредителка на женското дружество „Просвещение“ в Калофер.

¹⁷ Авторката представя откритата от д-р Андриана Спасова кореспонденция между Н. Геров и неговата съпруга Мария Герова – 350 писма, които се пазят в архива на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (Соколова 2022).

Вие цѣль предали и увѣрили. Доволно е мене това с което мя увѣрявате, че мя почитате толко колкото Васъ уважава М. Д. (20).

Чувството за равнопоставеност с мъжа кара възрожденската жена да си позволява известно пренебрежение, ирония и критика към мъжкия пол:

Слабокровный г. Н. Н.!

Вие сте много красноречиви, а най паче в любовнитѣ; такава горяща любовъ, каквато показвате къмъ мене, то ми не направи никакво впечатление, като гледамъ такива слабы думы (21).

Тема в любовните писма е и несподелената любов, като адресантът използва подходящи за случая метафори и епитети, близки до поетичното творчество: „Сръдце! О бѣдно сръдце! Оно ся види като едно дръво исъхнало (12); Ахъ! Писувай ми такива цѣлительны рецеты (письмца)“.

Любовните писма са с повишена емоционалност, излъчват силни чувства и стилът е приповдигнат, за което са търсени подходящи изразни средства – разнообразни словосъчетания, част от които са с поетичен облик: *въ радость и веселие* (23), *тяжки оковы, вѣчныйятъ утѣшитель* (13), *непорочень ангель* (13), *горяща любовъ* и др. Личните изповеди се изразяват чрез риторични въпроси, а изреченията са в топло емоционален тон.

Прелюбопитна е кореспонденцията между съперници в полето на любовта. Сред българите през XIX век мъжкото достойнство се е защитавало не чрез дуели, както в Европа, а чрез словесни престрелки, които наблюдаваме в едно от писмата. Така нареченото **досадително** писмо е до некоректен съперник, който пуска клевети и нелицеприятни епитети по отношение на адресанта. В отговор на това обиденият пише писмо, с което защитава достойнството си след несправедливото „поруганіе“ по следния начин:

Слушамъ да ся забавлявате съ поруганіе на моето лице; Какво вы принуждава да измышлявате такива гнусны разговоры върху други невинны челоуѣцы? – Ако ли ви е виното причина, то азъ вы советовамъ повече да го промешяте съ вода. А напротивъ, ако стана можа вы направа да млькнете за всегда. Такива забавленія непроизлазатъ отъ образованы и учены главы; но съвсемъ просты и глупавы главы (22).

Въпреки гневния тон и заплахите в отговора интересен е завършекът на писмото, където авторът изповядва идеята за висока нравственост и интелигентно поведение, което изисква съвременният морал: „Послушайте мя; тоя советъ вы давамъ отъ челоуѣколюбіе, Вашъ Покорный слуга“.

И наистина в **заключителната част на писмата** се съдържат винаги положителни послания, напомнят се нравствени ценности, сред които уважение, почителност, послушание и поздравии по вече установените шаблонни модели:

Съ истинно почитаніе, и съ усерднѣ признателность съмь на ваше благородіе, вашъ покорный Н. Н. (23); Най прьвото мое стараніе е да вы възблагодарѣ и съ сердечнѣ почестъ да бждѣ вѣчно ваша послушна дщеря (15). *Бждете увѣрени, още и въ това почитаніе, милостивый ми родителю! Послушный сынъ* (15). *Принеси сердечното ми поздравленіе* на Г-жа М. (14).

Понякога пожеланията представят повествователен текст, украсен с художествени елементи, както в следното писмо до приятел:

Желаемый ми Пріятелю г. Н. !

Скоро, скоро вече ще ся отдѣлите отъ насъ, скоро ще тръгнете въ пѣтъ далечень и трудень. Азъ ся моляжъ Богу, чтото да ся свръши благополучно и радостно, чтото Божіята милость да ви изпрати всичкы-тѣ срѣдства, да можете да прѣнесете тѣя трудности и да вы помогне да постигнете своето намѣреніе. Азъ ся надявам, че ще ся сподоба да вы видѣ пакъ въ животъ-тѣ сы, моляжъ вы покорно да споменете нѣкогашъ и Тогова, който умственно насѣдѣ слѣдва подырь васъ и желяжъ вамъ всяко възможно благополучіе, и съмь вашъ искренный доброжел.[атель]. Н. Н. (10).

Съответно в личните писма адресантите се идентифицират според роднинската и социалната си принадлежност: *Майка Твоя, Отецъ Твой, Твой съпругъ, Вашъ Пріятель*.

От гледна точка на актуалността на употребените думи се наблюдават остарели (архаични) и новопоявили се думи, много рядко и неологизми. Неутралната лексика е преобладаващата. В отделни писма с частен характер се срещат примери с емоционална и експресивна лексика в двете посоки – с положителен или отрицателен заряд (най-вече в любовните писма).

Част от тях съдържат елементи на художествената реч: цветисти епитети, инверсия, фигура етимология, риторични въпроси, възклицания. От съдържателна страна някои от писмата учудват с изразените философски разсъждения, нравоучителни съждения, чувства на тъ-

га и меланхолия, примесени с религиозна мистика – стил, който подсказва чуждо влияние.

Следващият текст е писмо образец до приятел, написан в подобен стил:

Кой вы е разказвалъ, че азъ плачж? Да ли може да плаче онай, комуто с отдавна (отколъ) изсъхнали сълзи-тѣ? Сръдце! О бѣдно сръдце! Оно ся види като едно дръво изсъхнало. Никой го сега не може съживи; всички-тѣ ся съгласили да го забраватъ, всички-тѣ замлъчали! (12).

Или:

Прѣстанвамъ да ся лъжжъ отъ лъжливж-тж надѣждж на онова, което не е вѣчно. Нека всичко отиде по свойтъ си рѣдъ. Ако вѣчно-то Същество е назначило намъ да ни даде добро сръце, вѣренъ пріятель зарадъ нашето утѣшеніе: то нашето не ще ни остави насъ. Азъ вече не жалж за правѣдныятъ, а по-вече ся утѣшавамъ, че чиста-та душа, като ся освободи отъ тяжки-тѣ окови прѣдстои въ обятія-та на вѣчныйтъ утѣшителъ, като непорочный ангелъ ходатайствува за насъ. Каквото ты думашъ, така и азъ чувствувамъ. – Ахъ! Писувай ми по-често такива цѣлительни рецеты (писъмца). Азъ сега почитамъ дарбж-тж небеснж! Прощавай. И останвамъ твой истинный и вѣрный пріятель. Н. Н. (13).

Поради лексикалното многообразие текстовете на писмата са наситени със **свободни и устойчиви словосъчетания**:

Устойчиви словосъчетания:

бѣдно сръдце (12), *бѣдна вдовица съ три малки дѣчица* (18); *изсъхнали сълзи* (12), *тяжки оковы, златни обкови* (18) *вѣчныйтъ утѣшителъ* (13), *непороченъ ангелъ* (13), *добро сръце, вѣренъ пріятель* (13), *чиста душа* (13), *душевна почесть* (10), *тѣжка скръбъ* (15), *последна воля* (18) *добри намѣренія* (17).

Свободни словосъчетания и изрази:

Пиша да ви израза своѣж-тж радостъ, която душата ми усеца (24); *Мои-тѣ мысли сѣж удавены безпрѣстанно въ меланхольж* (19); *красота-та Ваша смущава спокойствіе-то на духъ-тѣ ми* (19); *вашето прекрасно лице* (19); *Всуге ся труда да скрьж пламика, който мя е цѣлъ обладалъ* (19).

Клишета:

Съ удоволствіе_въспріехъ ваши-тѣ испратенны ми пары, за което ви прѣблагодарж (14); *Съ това писмо извѣствувамъ; заключихъ 'приключих'* това писмо (28) и др.

Тези примери оставят впечатлението за доста добре обработена, наситена с художествени елементи реч. Посочените изразни средства са принос в процеса на обогатяването на лиричната лексика в новобългарския книжовен език.

Утилитаризмът на възрожденската епоха, чиято философия за полезност, смисленост и прагматика насочва книжовниците ни да създават дидактична литература, отправена към потребностите на времето. И писмовниците се оказват онези полезни книги, които издигат общата, езиковата и епистоларната култура на образованите хора, което сплотява възрожденското общество по пътя на неговата модернизация.

ЛИТЕРАТУРА

Александрова 2017: Александрова, Н. Българските авторки на любовни писма през Възраждането. [Aleksandrova, N. Balgarskite avtorki na lyubovni pisma prez Vazrazhdaneto.] // В: *Парачовешкото: грация и гравитация. Юбилеен сборник в чест на проф. Миглена Николчина* (ред. К. Спасова, Д. Тевев, М. Калинов). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017, 682 – 698.

Вачкова 2022: Вачкова, К. Участието на една жена във формирането на българския епистоларен стил. (Девица И. Е.). [Vachkova, K. Uchastieto na edna zhena vav formiraneto na balgarskiya epistolaren stil. (Devitsa I. E.).] // *Отговорността пред езика. Т. 8. Сборник, посветен на проф. д-р Надка Николова*. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“ 2022, 122 – 133.

Гергова 1991: Гергова, А. *Книжнината и българите: XIX – началото на XX век*. [Gergova, A. Knizhninata i balgarite: XIX – nachaloto na XX vek.] София: Изд. на БАН, 1991.

Дамянова 1995: Дамянова, Р. *Писмата в културата на Българското възрождане*. [Damyanova, R. Pismata v kulturata na Balgarskoto vazrazhdane.] Шумен: Глаукс.

Доброплодни 1853: Доброплодни, С. *Писменник (Писмовник)*. [Dobroplodni, S. Pismennik (Pismovnik).] Земун: Сопроновата бързотиска, IV, 1853.

Енциклопедия 1988: *Българска възрожденска интелигенция*. [Balgarska vazrozhdenska inteligentsiya.] Съст. Н. Генчев, Кр. Даскалова. София: ДИ „Д-р Петър Берон“.

Меджидиев 1935: <http://www.gtrees.net/family.php?famid=F10639&ged=tree1> (12.10.2022).

Русинов, Гърдева 2007: Русинов, Р., М. Гърдева (съст.). *За български род и език. Възрожденските книжовници за българския книжовен език*. [Rusinov, R., M. Gardeva (sast.). Za balgarski rod i ezik.

Vazrozhdenskite knizhovnitsi za balgarskiya knizhoven ezik.] Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007.

Соколова 2022: Соколова, З. Познатият и непознатият Найден Геров. [Sokolova, Z. Poznatiyat i nepoznatiyat Nayden Gerov.] <http://press.azbuki.bg/news/novini-2022/broj-28-2022/poznatiyat-i-nepoznat-najden-gerov/> (5.09.2022).

Трайчев 1922: Трайчев, Г. *Град Прилеп. Историко-географски и стопански преглед.* № 1 [Traychev, G. Grad Prilep. Istoriko-geografski i stopanski pregled.] София: Печатница Фотинов, 1925.

Шапкарев 1984: Шапкарев, К. *За възраждането на българщината в Македония. Неиздадени записки и писма.* [Shapkarev, K. Za vazrazhdaneto na balgarshtinata v Makedoniya. Neizdadeni zapiski i pisma.] София: Български писател, 1984.

Филдер 2021: Fielder, Grace. Letters from Jordanka Filaretova to Maria Vurnova 1865 – 1888. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“.* Т. 59, кн. 1, Сб. А, *Филология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, 53 – 63.